

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

ΣΑΒΒΑΣ ΓΩΓΟΣ

Το αρχαίο θέατρο του Διονύσου. Αρχιτεκτονική μορφή και λειτουργία,
Μίλητος, Αθήνα 2005, σελ. 261 (4^ο). 40 εικ., 82 σχέδια, ISBN 960-88848-3-7.

Ο συγγρ. έχει παρουσιάσει ως τώρα μονογραφίες για το θέατρο της Αιγείρας, των Οινιαδών και, μαζί με τον Κώστα Γεωργουσόπουλο, που έγραψε και τον πρόλογο αυτής της μονογραφίας, για το θέατρο της Επιδαύρου. Ο προκείμενος τόμος ολοκληρώνει την παρουσίαση αρχαίων θεάτρων με το μεθοδολογικό εξοπλισμό του αρχαιολόγου και της γαιοδοσίας, πράγμα που σημαίνει, πως στις ανασκαφές του έχει μετρήσει στην κυριολεξία την κάθε πέτρα και φτάνει σε αποτελέσματα απόλυτα αποδείξιμα και βέβαια· έτσι π. χ. προέκυψε η θεωρία της μεταχρονολόγησης της ανύψωσης της σκηνής στα χρόνια της ελληνιστικής περιόδου, θεωρία που συζητείται ευρέως στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Το θέατρο του Διονύσου δεν είναι κάποιο αρχαίο θέατρο, είναι «το» αρχαίο θέατρο, και μια μονογραφία για τις διάφορες φάσεις της αρχιτεκτονικής του διαμόρφωσης, είναι ταυτόχρονα και ένας μεθοδολογικός οδηγός, ένα εγχειρίδιο για τα αρχαία θέατρα ως αρχιτεκτονήματα εν γένει, γιατί το ιστορικό του είναι από όλα το πιο σύνθετο. Σ' αυτό το θέατρο παραστάθηκαν και βραβεύτηκαν κατά τον κλασικό πέμπτο αιώνα πάνω από χίλια έργα, αλλά τα δραματικά αυτά έργα γράφτηκαν για μια σκηνή πολύ πιο απλή από αυτή που θαυμάζουμε σήμερα ως αρχιτεκτονικά αριστουργήματα στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου. Το θέατρο του Διονύσου είχε την απόλυτη αποκλειστικότητα, κι όταν κατά τον τέταρτο αιώνα μεταδίδεται η θεατρική πράξη και σε άλλες ελληνικές πόλεις, συνήθως διασπάται και η δραματική φόρμα και το θεσμικό πλαίσιο: η θεατρική δραστηριότητα ξεπέρασε τη διονυσιακή λατρεία και τα χορικά παρалаίπονταν, γιατί οι δήμοι δεν είχαν πια την οικονομική ευχέρεια να πληρώσουν για μήνες ολόκληρους τους χοροδιδασκάλους κατά τις πολυάριθμες και επίτονες πρόβες που χρειάζονταν για την άρτια παρουσίαση των χορικών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ανάγνωση του τόμου γίνεται και για τον κοινό αναγνώστη ένα βίωμα συναρπαστικό και η απόλαυση εντείνεται όσο προχωρεί το διάβασμα, κι ολοένα και περισσότερο γοητεύει ο ζυγισμένος συνδυασμός από γλαφυρό και εύληπτο ύφος του κειμένου, επιστημονική παραπομπή και υποσημείωση, ιστορικές και σύγχρονες φωτογραφίες, μαζί με σκίτσα και υποθετικές αναπαραστάσεις του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ο εντυπωσιακός αυτός τόμος αποτελεί και χρηστικό εργαλείο και εγχειρίδιο μιας γενικότερης εισαγωγής στο αρχαίο θέατρο, στο βαθμό που τα πρώτα κεφάλαια έχουν γενικότερη σημασία και καλύπτουν ευρύτερα μεθοδολογικά πεδία: η εισαγωγή εξηγεί τους σκοπούς του εγχειρήματος (σσ. 11 εξ.), ενώ το επόμενο κεφάλαιο, «Αρχιτεκτονικά μέλη του θεάτρου» (σσ. 15 εξ.) παρουσιάζει λεπτομερικά τα αρχιτεκτονικά μέλη του αρχαίου θεάτρου: την ορχήστρα, κυκλική και πεταλόσχημη, το «θέατρον», το κούλον δηλαδή με τις κερκίδες και τα διαζώματα, και τη σκηνή· στο ακόλουθο κεφάλαιο, «Ανασκόπηση της ανασκαφικής έρευνας» (σσ. 23 εξ.) ο κύκλος των αναζητήσεων και του ερευνητικού ενδιαφέροντος στενεύει και εστιάζεται στο θέατρο του Διονύσου· το ιστορικό της ανασκαφής του είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον.

Και ύστερα αφήνεται ο αναγνώστης στο συναρπαστικό ταξίδι μέσα στο χρόνο, όπου ο συγγρ. τον συνοδεύει και τον ξεναγεί στις διάφορες οικοδομικές φάσεις του πρώτου θε-

άτρου του κόσμου. Αυτό το ταξίδι περνάει από πέντε φάσεις: στο πρώτο μέρος, «Το θέατρο της Ύστερης Αρχαϊκής (650/630 – 500/490 π.Χ.)» και «Πρώιμης Κλασικής Περιόδου (500/490 – 450 π.Χ.)», όπου οι απόψεις συχνά διίστανται, γιατί σώζονται λίγα σχετικά τεκμήρια: εδώ συζητούνται φιλολογικές μαρτυρίες της μορφής της ορχήστρας (σσ. 33 εξ.), η πρώτη σταθερή υποδομή του θεάτρου (σσ. 40 εξ.), οι ενδείξεις που παρέχουν τα ίδια τα δραματικά κείμενα και η εικονογραφία (σσ. 68 εξ.), για να σταθεί ειδικά στη σκηνή της «Ορέστειας» το 458 π. Χ. και τα προβλήματα που εγείρει η παράστασή της (σσ. 77 εξ.): το δεύτερο μέρος, «Το θέατρο της Ωριμής Κλασικής Περιόδου (540 – 400 περ. π.Χ.)» συζητεί και πάλι με όλες τις λεπτομέρειες το θέμα της ορχήστρας και του κοίλου (σσ. 85 εξ.) καθώς και του χώρου της σκηνης (σσ. 103 εξ.), όπως και τις ενδείξεις για τη σκηνογραφία (σσ. 113 εξ.): το τρίτο μέρος, «Το θέατρο της Ύστερης Κλασικής Περιόδου (περ. 400-323 π.Χ.)» αναλύει αρχικά τη σχέση του κοίλου με την ορχήστρα (σσ. 123 εξ.), ύστερα το σκηνικό κτίριο (σσ. 142 εξ.) και το λεγόμενο «Πρόπυλον» (σσ. 159 εξ.): το τέταρτο μέρος, «Το θέατρο της Ελληνιστικής Περιόδου (323 – 31 π. Χ.)» (σσ. 169 εξ.) αναλύει εκείνη τη μορφή του θεάτρου, που μας παρουσιάζεται σήμερα στο Θέατρο του Διονύσου: το διάωρο κτίριο της σκηνης με το ανυψωμένο προσκήνιο που αναστηλώνεται με τρισδιάστατες υποθετικές αναπαραστάσεις του ηλεκτρονικού υπολογιστή: τελικά το πέμπτο μέρος μας οδηγεί στο «Θέατρο της Ρωμαϊκής Περιόδου (1ος – 4ος αι. μ. Χ.)», όπου η όλη φιλοσοφία του αρχιτεκτονήματος με την αρμονική του ένταξη στα φυσικά δεδομένα του τοπίου αλλάζει ριζικά: η *scenae frons* με την *porta regia* και τις *portae hospitales* καλύπτει πλέον τη θέα του τοπίου, που ήταν μέρος της παράστασης και της αισθητικής απόλαυσης των θεατών, και παρουσιάζει αντί για φύση, τέχνη.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζουν και τα δύο παραρτήματα: το πρώτο για τον μαθηματικό υπολογισμό του αριθμού των θέσεων, του Γεωργίου Καμπουράκη (σσ. 21 εξ.), που τελικά καταλήγει με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα και τα αρχιτεκτονικά δεδομένα σ' έναν αριθμό κοντά στις 16.000 θέσεις για το Θέατρο του Διονύσου, και το δεύτερο, του ίδιου μελετητή, για την ακουστική του θεάτρου (σσ. 215 εξ.) με πολύ ενδιαφέρουσες ηχητικές μετρήσεις και προσομοιώσεις του *computer*, που εξηγούν με σύγχρονη τεχνολογική μέθοδο και στατιστική αξιοποίηση των τιμών των προσομοιώσεων, την καταπληκτική ακουστική των αρχαίων θεάτρων, αφήνοντας πολύ πίσω τις σχετικές μονογραφίες του Β. Hunningher: *Acoustics and acting in the theatre of Dionysus Eleuthereus*, Amsterdam 1956, του Μ. F. Gerhäuser: *Untersuchungen über die Spielmöglichkeiten in griechischen Theatern*, Darmstadt 1964 και τον F. Canac: *L'acoustique des théâtres antiques*, Paris 1967. Ακολουθεί ένας κατάλογος όρων και εννοιών (σσ. 245 εξ.), κατάλογος των φωτογραφιών (σσ. 249 εξ.), κατάλογος των σχεδίων (σσ. 251 εξ.) και η βιβλιογραφία με τις βραχυγραφίες (σσ. 255 εξ.).

Με το τόσο πλούσιο οπτικό υλικό και μόνο το ξεφύλλισμα του τόμου είναι μια σκέτη απόλαυση. Η ιδιαίτερη ποιότητα των εργασιών του Σάββα Γώγου έγκειται στον αδιάλειπτο συνδυασμό ανασκαφικών ευρημάτων, που μετριοούνται και αναπαριστάνονται σχηματικά ως την τελευταία λεπτομέρεια, με τα φιλολογικά τεκμήρια των σωζόμενων θεατρικών κειμένων, τα μυθολογικά δεδομένα, και τις ζωγραφικές παραστάσεις της αργειογραφίας, που απαιτούν σε κάθε παράσταση ξεχωριστή εμπειρισταωμένη ανάλυση, σε ποιο βαθμό αποδίδουν δεδομένα μιας πραγματικής θεατρικής παράστασης ενός συγκεκριμένου έργου ή σε ποιο βαθμό είναι απλώς ζωγραφικές παραστάσεις της μυθολογίας. Αυτός ο συνδυασμός όμως είναι σαγηνευτικός, γιατί συζευγνύει την επιστημονική γνώση και την ενδελεχή ανάλυση με την αισθητική τέρψη και τη δημιουργική φαντασία. Το βιβλίο του Σάββα Γώγου είναι άλλη μια γλαφυρή ένδειξη, πως Επιστήμη και Τέχνη είναι αχώριστες αδελφές, και μετά

το διάβασμά του ο αναγνώστης είναι πεπεισμένος γι' αυτό, γιατί μένει με μια δυσεξήγητη ανάταση, που είναι και γνωσιολογική και καλλιτεχνική μαζί, μια εμπειρία της ενότητας επιστήμης και τέχνης, τόσο χαρακτηριστικής για τον αρχαίο κόσμο. Και πέραν τούτου ο τόμος είναι και ένα ταξίδι μύησης του αναγνώστη στον κόσμο της αρχαιολογίας, που διανύει την τεράστια, σχεδόν μεταφυσική απόσταση, από το σκάψιμο στα έγκατα της γης και το χώμα πίσω από τα νύχια, από τον έντονο ήλιο και τον αλύπητο αέρα, μέσω της επίπονης και υπομονετικής διαδικασίας της σύνθεσης των ψηφιδίων του puzzle των ευρημάτων έως το σύνθετο ιστορικό όραμα, το ολοκληρωμένο αισθητικό βίωμα και την βιωματική αναστήλωση ενός τρόπου ζωής, πολύ διαφορετικού από το δικό μας, κι ας είναι η γλώσσα η ίδια. Αξίζουν συγχαρητήρια και στον εκδοτικό οίκο, που προσέφερε ένα έργο σπάνιας τυπογραφικής τελειότητας. Η πλούσια βιβλιογραφία για το πρώτο θέατρο του κόσμου απέκτησε κι άλλη μια λαμπρή μονογραφία, που συνδέει την επιστημοσύνη με την απόλαυση.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ /
ΟΜΑΔΑ ΘΕΑΤΡΟΛΟΓΩΝ

Αρχείο Ραλλούς Μάνου. Η ζωή και το έργο της, εκδόσεις Έφεσος,
Αθήνα 2005, σελ. 568 (4*), αμέτρητες φωτογραφίες, ISBN 960-8326-20-6.

Η τέχνη της Τερψιχόρης δεν έτυχε ιδιαίτερης προσοχής στην Ελλάδα, παρ' όλο που τα τελευταία χρόνια έχουν πολλαπλασιαστεί τα χορευτικά σχήματα του έντεχνου χορού. Αυτή ήταν κοινή διαπίστωση στις εκδηλώσεις, που οργάνωσε η συνάδελφος Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ και το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών το 2004: την ημερίδα, την έκθεση και τον κατάλογο (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών / Τμήμα Θεατρικών Σπουδών: *Χορός και Θέατρο. Από την Ντάνκαν στις νέες χορευτικές ομάδες*, επιμ. Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, Αθήνα 2004, βλ. την παρουσίαση στην *Παράβαση* 6, 2005, σσ. 394-396). Ωστόσο ο χορός αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της θεατρολογικής έρευνας: κατά τη διεθνή συστηματική της Θεατρολογίας, η επιστήμη αυτή ασχολείται με το θέατρο του λόγου, της μουσικής, του σώματος και το θέατρο με φιγούρες. Ο τόμος αυτός έχει μια μικρή ιστορία: την άνοιξη του 1999, ο αιώνηστος Ακαδημαϊκός και Καθηγητής και αρχιτέκτονας Παύλος Μυλωνάς, σύζυγος της Ραλλούς Μάνου, μας υπόδειξε την ύπαρξη του πλούσιου και άρτια οργανωμένου αρχείου της μακαρίτισσας γυναίκας του, το οποίο φτάνει από το 1938 έως το 1988, το έτος του θανάτου της, και συλλάβαμε τότε την ιδέα της αξιοποίησης του αρχείου από το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών. Προχωρήσαμε στο σχεδιασμό της έρευνας, η οποία κράτησε τελικά τέσσερα χρόνια και πέρασε από διάφορα στάδια. Το πιο ενδεδειγμένο πρόσωπο για την ανάθεση της οργάνωσης των εργασιών αυτών ήταν η συνάδελφος Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου, η οποία την ίδια χρονιά είχε παρουσιάσει, μαζί με μια ομάδα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών του Τμήματος, σε ένα ογκώδη τόμο μεγάλο σχήματος, το ιστορικό του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών από το 1917 ως το 1997 (Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου et. al.: *Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών. Ογδόντα χρόνια 1917-1997*, Αθήνα 1999, σελ. 619). Η εμπειρία της συνεργασίας αυτής, ή μάλλον του συντονισμού των